velkorysí než právní, tak si snadno namlouvají, že mají onen mimořádný patriotismus, aby se ušetřili tohoto smýšlení, nebo omluvili jeho chybění. — Je-li dále toto *smýšlení* považováno za to, co o sobě může tvořit začátek a pocházet ze subjektivních představ a myšlenek, je zaměňováno s míněním, neboť při takovém pohledu postrádá smýšlení svůj pravý základ, objektivní realitu.

Dodatek

Nevzdělaní lidé mají zálibu v rozumování a ve výtkách, neboť najít nějakou výtku je snadné, avšak těžké je znát to, co je dobré, a jeho vnitřní nutnost. Začínající vzdělání začíná vždycky vytýkáním, dokončené však vidí ve všem to, co je pozitivní. V případě náboženství se rovněž snadno řekne, že to nebo ono je pověra, ale je nekonečně těžší pravdu o tom pochopit. Politické smýšlení, jak se jeví, tedy musíme odlišovat od toho, co lidé opravdu chtějí, neboť chtějí vlastně niterně to, o co jde, ale ulpívají na jednotlivostech a libují si v ješitnosti chtít tomu rozumět lépe. To přesvědčení lidé mají, že stát musí existovat a že jen v něm se může uskutečňovat zvláštní zájem; avšak zvyk činí neviditelným to, na čem naše celá existence spočívá. Jestliže jde někdo v noční době bezpečně po ulici, nenapadne ho, že by to mohlo být jinak; neboť tento zvyk bezpečí se stal druhou přirozeností, a nepřemýšlí se zrovna o tom, že tato bezpečnost je teprve účinek zvláštních institucí. Prý mocí, míní představa často, drží stát pohromadě; ale to stmelující je však základní smysl pro řád, který všichni mají.

§ 269

Svůj zvlášť určený *obsah* bere smýšlení z různých stránek organismu státu. Tento *organismus* je rozvoj ideje v její rozdíly a v jejich objektivní skutečnost. Tyto rozlišené stránky jsou tak *různé moci* a jejich funkce a účinky, jimiž se to, co je obecné neustále, a to tím, že jsou určeny *povahou pojmu, nutným* způsobem *vytváří*, a tím, že je to právě tak předpoklad jeho produkce *udržuje;* — tento organismus je *politická ústava.*

Dodatek

Stát je organismus, to znamená rozvoj ideje v její rozdíly. Tyto rozlišené stránky jsou tak různé moci a jejich funkce a účinky, jimiž se to, co je obecné neustále nutným způsobem vytváří, a tím, že je to právě předpoklad jeho produkce udržuje. Tento organismus je politická ústava; politická ústava vychází věčně ze státu jako se stát jejím prostřednictvím udržuje: jestliže se obě složky rozpadnou, uvolní-li se rozlišené stránky, pak již není kladena jednota, která je vytváří. Hodí se na ně bajka o žaludku a ostatních částech těla. Pro organismus je příznačné, že když nepřejdou k identitě všechny části, když se jedna klade jako samostatná, musí zaniknout všechny. S predikáty, poučkami atd. se nedostaneme dál při posuzování státu, který musí být pojímán jako organismus, stejně jako pomocí predikátů nepochopíme přirozenost boha, jehož život musím nazírat spíše v sobě samém.

§ 270

To, že účel státu je obecný zájem jako takový a v něm jakožto v substanci zvláštních zájmů zachování zvláštních zájmů je 1. jeho *abstraktní skutečnost* neboli substancialita; ale ta je 2. jeho *nutnost*, jelikož se dirimuje do pojmových *rozdílů* jeho účinku, které jsou prostřednictvím oné substanciality rovněž skutečná *pevná* určení, moci; 3. právě tato substancialita je však duch, který, jakožto *prošlý skrze formu vzdělání*, ví a chce sebe. Stát proto *ví*, co chce, a ví to v jeho *obecnosti*, jako něco *myšleného;* působí a jedná proto podle účelů, které ví, zásad, které zná, a podle zákonů, které jimi jsou nejen *o sobě*, nýbrž pro vědomí; a pokud se jeho jednání vztahují k existujícím okolnostem a poměrům, rovněž podle jejich určené znalosti.

Poznámka

Zde je místo, abychom se dotkli *vztahu státu k náboženství*, protože v novějších dobách bylo tak často opakováno, že náboženství je základem státu, a protože toto tvrzení je vyslovováno také

OTK 2423 18/190

s pretencí, jako by jím byla věda o státě vyčerpána, — a žádné jiné tvrzení není víc způsobilé k tomu, aby vyvolalo tolik zmatku, ba dokonce zmatek pozvedlo na úroveň ústavy státu, k formě, kterou prý má mít poznání. — Může se zdát zprvu podezřelé, že je náboženství doporučováno a vyhledáváno zejména též v dobách všeobecné bídy, rozvratu a útlaku a že je na ně poukazováno jako na útěchu v *neprávu* a jako naději na náhradu *ztráty*. Jestliže je pak dále považováno za příkaz náboženství být lhostejný vůči světským zájmům, chodu a věcem skutečnosti, stát že je ale duch, *jenž stojí ve světě*, zdá se, že poukaz na náboženství buď není způsobilý pozvednout zájem a činnost státu k bytostnému vážnému účelu, nebo na druhé straně, zdá se, vydává ve státní vládě všechno za věc lhostejné libovůle, ledaže by se hovořilo jen tak, jako kdyby byly ve státě tím vládnoucím účely trpnosti, neprávního násilí atd., nebo ledaže by takové odkazování na náboženství chtělo dále platit samo o sobě a dělat si nárok na určování a ovládání toho, co je pravé. Tak jako by se považovalo za výsměch, kdyby se veškeré cítění proti tyranii odmítlo tím, že utlačovaný najde svou útěchu v náboženství, tak také nelze zapomenout, že náboženství může nabýt formy, která má za následek nejtvrdší porobu v poutech pověry a degradaci člověka pod úroveň zvířete (jako u Egypťanů a Indů, kteří uctívají zvířata jako své vyšší bytosti). Tento jev může alespoň upozornit na to, že není třeba hovořit vůbec cele o náboženství a že se proti němu, jak je v jistých podobách, spíše požaduje nějaká záchranná moc, která by se ujala práv rozumu a sebevědomí. — Bytostné určení vztahu náboženství a státu však vyplyne, jen pokud si připomeneme jeho pojem. Obsahem náboženství je absolutní pravda, a tím do něho spadá také nejvyšší moment smýšlení. Jakožto názor, cit, představující poznání, které se zabývá bohem jakožto neomezeným základem a příčinou, na níž všechno závisí, obsahuje požadavek, aby bylo také všechno pojato v tomto vztahu a dosáhlo v něm svého potvrzení, ospravedlnění a ujištění. Stát a zákony, stejně jako povinnosti, dostávají v tomto vztahu pro vědomí nejvyšší osvědčení a nejvyšší závaznost; neboť sám stát, zákony a povinnosti jsou ve své skutečnosti něčím určeným, jež přechází do vyšší sféry jakožto do svého základu (viz *Enzyklopedie der philos Wissensch.*, § 453). Proto také náboženství obsahuje místo, které ve veškeré proměně a ve ztrátě skutečných účelů, zájmů a držebností poskytuje vědomí toho, co je neměnné, a nejvyšší svobody a uspokojení.* Jestliže nyní náboženství tak tvoří *základ*, který obsahuje to, co je mravní vůbec, a blíže povahu státu jakožto božskou vůli, pak je to, čím náboženství je, zároveň jen *základem*, a zde je místo, kde se obojí rozchází. Stát je božská vůle jakožto přítomný, ke skutečné podobě a *organizaci světa se rozvíjející* duch. — Ti, kteří chtějí zůstat stát u formy náboženství proti státu chovají se jako ti, kteří se domnívají, že mají to, co je pravé, v poznání, jen tehdy, když zůstanou u *podstaty* a od tohoto abstrakta nepokročí k jsoucnu, nebo jako ti (viz výše § 140 pozn.), kteří chtějí jen *abstraktní dobro* a libovůli vyhrazují, aby určovala to, *co* je dobré. Náboženství je vztah k tomu, co je absolutní, *ve formě citu, představy, víry* a v jeho vše obsahujícím centru je všechno jen jako něco akcidenciálního a také pomíjejícího. Setrvává-li se u této formy také ve vztahu ke státu tak, že je také pro něj bytostně určující a platná, pak je stát, jakožto organismus rozvinutý do existujících rozdílů, zákonů a zařízení, vydán napospas kolísání, nedostatku bezpečnosti a rozvratu. To objektivní a obecné, zákony, místo aby byly určeny jako existující a platné, dostávají určení něčeho negativního vůči oné formě, která zahaluje všechno určité a právě tím se stává něčím subjektivním, a pro chování člověka vyplývá tento následek: spravedlivému není dán žádný zákon; buďte zbožní, a pak můžete dělat, co chcete, — můžete se oddat vlastní libovůli a vášni a druhé, kteří tím utrpí neprávo, odkázat na útěchu a naději náboženství, nebo, ještě hůře, je zavrhnout

* *Náboženství* má stejně jako *poznání a věda* jako svůj princip svou zvláštní formu, odlišnou od formy státu; vstupují proto do státu, jednak jako *prostředky* vzdělání a smýšlení, jednak, pokud jsou bytostně *samoúčely*, jako vnější jsoucno. V obou ohledech se chovají principy státu tak, že jsou na ně *použitelné;* ve zcela konkrétním pojednání o státě musí být ony sféry, stejně jako umění, pouhé přírodní vztahy atd., zkoumány rovněž ve vztahu a postavení, jež mají ve státě; ale zde v tomto pojednání, kde je to princip státu, který je uskutečňován ve své *vlastní zvláštní* sféře podle své ideje, může být o jejich principech a *užití* práva státu na ně hovořeno jen mimochodem.

a zatratit jako irreligiózní. Pokud však toto negativní chování nezůstává jen vnitřním smyšlením a pohledem, nýbrž se obrací ke skutečnosti a v ní se uplatňuje, vzniká náboženský *fanatismus*, který, stejně jako politický, odmítá veškerá státní zařízení a zákonný pořádek jako zužující hranice nepřiměřené vnitřnímu řádu, nekonečnosti mysli a odmítá proto soukromé vlastnictví, manželství, vztahy a práce občanské společnosti atd. jako nehodné lásky a svobody citu. Protože však musí být rozhodnuto pro skutečné jsoucno a jednání, nastává totéž jako u subjektivity vůle vůbec, vědoucí se jako absolutno (§ 140), že je totiž rozhodováno ze subjektivní představy, tj. z *mínění* a z *libosti libovůle*. — Avšak to, co je pravdivé vzhledem k tomuto pravdivému, které se zahaluje do subjektivity cítění a představování, je obrovské překročení nitra do vnějšku, imaginace rozumu do reality; na tom pracovaly celé světové dějiny a touto prací získalo vzdělané lidstvo skutečnost a vědomí rozumného jsoucna, státních zařízení a zákonů. Od těch, kteří *hledají pána* a kteří se ve svém nevzdělaném mínění ujišťují, že mají všechno *bezprostředně*, místo aby si naložili práci a pozvedli svou subjektivitu k poznání pravdy a k vědění objektivního práva a povinnosti, může vzejít jen zničení všech mravních řádů, pošetilost a ohavnost — nutné konsekvence smýšlení náboženství, které výlučně setrvává na své formě a obrací se tak proti skutečnosti a pravdě existující ve formě obecnosti, zákonů. Není však nutné, aby toto smýšlení pokročilo takto k uskutečnění; může se svým negativním stanoviskem zůstat ovšem také jako něco vnitřního, může se podrobit zařízením a zákonům a spokojit se odevzdaností a vzdycháním nebo pohrdáním a přáními. Není to síla, nýbrž slabost, která v našich dobách učinila z religiozity *polemický* druh zbožnosti, ať už nyní souvisí s nějakou opravdovou potřebou, nebo také pouze s neuspokojenou ješitností. Místo aby své mínění zdolal prací studia a své chtění podřídil kázni a tím je pozvedl k svobodné poslušnosti, je nejlacinější vzdát se poznání objektivní pravdy, zachovat pocit stísněnosti a tím domýšlivost a mít v božské blaženosti už všechny požadavky, aby byla prohlédnuta povaha zákonů a státních zařízení, zpochybněno a udáno, jak by měla a musela být uzpůsobena, a to, protože něco takového vychází ze zbožného

srdce, neomylným a nedotknutelným způsobem; neboť tím, že úmysly a tvrzení učiní základem náboženství, nelze jim uškodit ani co do jejich mělkosti, ani co do jeho neprávnosti.

Pokud ale náboženství, je-li opravdové, je bez takového negativního a polemického zaměření proti státu a spíše ho uznává a potvrzuje, pak má dále samostatné *postavení* a *projev*. Působení jeho kultu spočívá ve *skutcích* a *učení*; potřebuje k tomu *držebnosti* a *vlastnictví*, jakož i *individua* věnující se *službě* obci. Vzniká tím vztah mezi státem a církevní obcí. Určení tohoto vztahu je jednoduché. Je v povaze věci, že stát plní nějakou povinnost, když všemožně podporuje obec v jejím náboženském účelu a poskytuje jí ochranu, a dokonce, jelikož náboženství je jeho integrující moment pokud jde o to, co je ve smýšlení nejhlubší, žádá od všech svých příslušníků, aby se hlásili k nějaké církevní obci, — ostatně jedno k jaké, neboť do obsahu, pokud se vztahuje k nitru představy, se stát nemůže pouštět. Ve své organizaci rozvinutý, a proto silný stát se při tom může zachovat tím liberálněji, může zcela přehlížet jednotlivosti, které se ho dotýkaly, a dokonce v sobě vydržovat obce (přičemž samozřejmě záleží na počtu), které nábožensky neuznávají ani přímé povinnosti vůči němu, tím že totiž jejich členy přenechává občanské společnosti pod jejími zákony a spokojuje se pasivním, třeba změněním a záměnou zprostředkovaným, plněním přímých povinností vůči němu.*

---

* O kvakerech, novokřtěncích apod. lze říci, že jsou jen aktivními členy občanské společnosti a jako soukromé osoby jsou jen v soukromém styku s druhými a dokonce i v tomto vztahu jim byla prominuta přísaha; přímé povinnosti vůči státu plní pasivním způsobem a u jedné z nejdůležitějších povinností bránit ho proti nepřátelům, kterou přímo popírají, se připouští, aby ji plnili záměnou za nějaký jiný výkon. Vůči takovým sektám je tomu ve vlastním smyslu tak, že stát osvědčuje *toleranci;* neboť tím, že neuznávají povinnosti vůči němu, nemohou si činit nárok na to, být jeho členy. Když se jednou v severoamerickém kongresu s větším důrazem jednalo o odstranění otroctví černochů, odpověděl jeden poslanec z jižních provincií výstižně: „Přiznejte nám černochy, my vám přiznáme kvakery." — Jen díky své síle jinde může stát přehlížet a trpět takové anomálie a přitom se spoléhat především na moc mravů a vnitřní rozumnosti svých institucí, totiž že tato moc, protože zde stát svá práva přísně

Pokud má ale církevní obec v držbě *vlastnictví*, vykonává ostatní *úkony* kultu a má za tím účelem ve službě jedotlivce, přechází z nitra do světa, a tím do oblasti státu a staví se tím *bezprostředně* pod jeho zákony. Přísaha, vůbec to, co je mravní, jako třeba vztah manželství s sebou sice přináší vnitřní proniknutí a povznesení *smýšlení*, které prostřednictvím náboženství dostává své nejhlubší ujištění; ale protože mravní vztahy jsou bytostně vztahy *skutečné rozumnosti*, jsou to práva této rozumnosti, která je v nich nutné nejprve potvrdit a ke kterým církevní ujištění přistupuje jako toliko vnitřní, abstraktnější stránka. — Pokud jde o další projevy, které vycházejí z církevního svazku, převažuje v *učení* nitro nad vnějškem víc než při *úkonech* kultu a jiných s tím souvisejících počínáních, kde se *právní* stránka jeví alespoň hned pro sebe jako věc státu (ovšem církve si přisvojily také vynětí svých služebníků a svého vlastnictví z moci státu a jeho soudní pravomoci, dokonce si přisvojily i soudní pravomoc nad světskými osobami ve věcech, u nichž, jako například u rozvodových záležitostí, záležitostí přísahy atd., náboženství konkuruje). — *Policejní* stránka ohledně takových jednání je ovšem neurčitější, ale to je v povaze této věci stejně jako i vůči jiným zcela občanským jednáním (viz výše 234). Pokud ná-

*

neuplatňuje, zmírní a překoná toto rozlišování. Jakkoli formální právo bychom byli měli proti *Židům* vzhledem k propůjčení dokonce i občanských práv, tím že, jak tvrdili, jsou povinováni považovat se nejen za zvláštní náboženskou stranu, nýbrž za příslušné k cizímu národu, tak velice přehlížel křik vyvolaný těmito nebo jinými hledisky to, že jsou především *lidmi* a že to není jen plochá, abstraktní kvalita (§ 209 pozn.), nýbrž že v tom je obsaženo to, že se pomocí přiznaných občanských práv spíše vytváří *sebecit*, že platí za *právní* osoby v občanské společnosti, a že se z tohoto nekonečného kořene, oproštěného od všeho ostatního, uskutečňuje požadované vyrovnání způsobu myšlení a smýšlení. Židům vytýkané oddělení by se bylo spíše udrželo a bylo by státu, který by je vylučoval, právem vinou a výčitkou; neboť by tím svůj princip, objektivní instituci a její moc nebyl poznal (srovnej § 268 pozn. na konci). Obhajování tohoto vyloučení, domnívající se, že má nanejvýš pravdu, zkušenost ukázala jako nejpošetilejší, zatím co způsob jednání vlád se ukázal jako moudrý a důstojný.

boženské společenství individuí dosáhne úrovně obce, korporace, podléhá zcela vyššímu policejnímu svrchovanému dohledu státu. — *Učení* samo však má svou oblast ve svědomí, je zakotveno v právu subjektivní svobody sebevědomí, — ve sféře niternosti, která jako taková netvoří oblast státu. Ale i stát má *učení*, poněvadž jeho zařízení a to, co má pro něj obecnou platnost, pokud jde o to, co je právní, ústava atd., je bytostně ve formě *myšlenky* jakožto zákon a protože stát není žádný mechanismus, nýbrž rozumný život sebevědomé svobody, systém mravního světa, je takové *smýšlení* a poté jeho vědomí v *zásadách* bytostným momentem ve skutečném státě. Na druhé straně učení církve není pouze něčím, co je ve svědomí vnitřní, nýbrž jakožto učení je spíše *vyjádřením*, a to zároveň vyjádřením obsahu, který nejniterněji souvisí s mravními zásadami a státními zákony nebo se jich sám bezprostředně týká. Stát a církev se zde tedy bezprostředně *setkávají* nebo *rozcházejí*. Odlišnost obou oblastí může být církví hnána až k ostrému protikladu, tím, že jakožto obsahující v sobě absolutní obsah náboženství považuje za svůj podíl to, co je *duchovní* vůbec, a tím také mravní element, stát však chápe jako mechanickou kostru pro neduchovní vnější účely, sebe jako říši boha nebo alespoň jako cestu a předsíň k ní, stát ale jako říši světa, tj. toho, co je pomíjivé a konečné, sebe tím jako samoúčel, stát ale jen jako pouhý *prostředek*. S touto pretencí je pak vzhledem k *učení* spojen požadavek, aby zde stát církvi nejen ponechal naprostou svobodu, nýbrž aby měl bezpodmínečný respekt před jejím učením jakožto učením, ať už je jakkoli uzpůsobeno, neboť toto určení přísluší jen jí. Tak jako církev dospívá k této pretenci z rozsáhlého důvodu, že duchovní element vůbec je jejím vlastnictvím, avšak *věda* a poznání vůbec rovněž stojí v této oblasti, pro sebe se stejně jako církev rozvíjí v totalitu zvláštního principu, která se s ještě větším oprávněním také může domnívat, že nastupuje na místo samotné církve, tak se potom pro vědu požaduje tatáž nezávislost na státu, který se o ni jakožto samoúčel má starat jen jakožto prostředek. — Pro tento vztah je ostatně lhostejné, zda se individua a představení věnující se službě obci třeba dopracovali k existenci mimo rámec státu, takže jen ostatní členové jsou podřízeni státu, nebo mají jinak existenci v rámci

státu a jejich církevní určení je jen jednou stránkou jejich stavu, kterou udržují odloučenou od státu. Nejprve je třeba poznamenat, že takový vztah souvisí s představou státu, podle níž má stát své určení jen v ochraně a bezpečnosti života, vlastnictví a libovůle každého jednotlivce, pokud nepoškozuje život a vlastnictví a libovůli druhých, a stát je tak pokládán jen za uspořádání nouze. Element vyšší duchovnosti, toho, co je o sobě a pro sebe pravdivé, je tímto způsobem postaven jakožto subjektivní religiozita nebo jakožto teoretická věda mimo stát, který jakožto naprostý *laik* je tu jen proto, aby to respektoval, a to, co je ve vlastním smyslu mravní, se ho vlastně netýká. Že v dějinách existovala období a poměry barbarství, kdy veškerá vyšší duchovnost měla své sídlo v církvi a kdy stát byl jen světským režimem násilí, libovůle a vášně a onen abstraktní protiklad hlavním principem skutečnosti (viz par. 358), to patří dějinám. Je však příliš slepé a povrchní vydávat tento stav za opravdu přiměřený ideji. Vývoj této ideje spíše ukázal jako pravdu to, že duch, jakožto svobodný a rozumný, je o sobě mravní a opravdová idea je *skutečná* rozumnost, a ta existuje jakožto stát. Dále z této ideje rovněž vyplynulo, že mravní *pravda* v ní je pro *myslící* vědomí jakožto *obsah* zpracovaný do formy *obecnosti*, jakožto *zákon*, — že stát vůbec *ví* o svých účelech, poznává je a uvádí je v činnost s určitým vědomím a podle zásad. Jak jsme poznamenali výše, je obecným předmětem náboženství to, co je pravdivé, ale jako *daný* obsah, který ve svých základních určeních není poznáván myšlením a pojmy; právě tak je vztah individua k tomuto předmětu závazkem založeným na autoritě a *svědectví vlastního* ducha a srdce, v čemž je obsažen moment svobody, je *vírou* a *citem*. — Je to filosofické chápání, které poznává, že církev a stát stojí nikoli v protikladu *obsahu* pravdy a rozumnosti, ale v rozdílu formy. Přechází-li proto církev k *výuce* (jsou a byly také církve, které mají jen kult; jiné, v nichž je kult tím hlavním a výuka a vzdělanější vědomí jen něčím vedlejším) a týká-li se její výuka objektivních zásad, myšlenek o tom, co je mravní a rozumné, přechází v tomto projevu bezprostředně do oblasti státu. Ve vztahu k její *víře* a její *autoritě* nad mravností, právem, zákony, institucemi, ve vztahu k jejímu *subjektivnímu přesvědčení* je stát spíše to *vědoucí;*

v jeho principu nesetrvává obsah bytostně ve formě citu a víry, nýbrž náleží určité myšlence. Tak jako se o sobě a pro sebe jsoucí obsah v podobě náboženství jeví jako zvláštní obsah, jako poučky, které jsou vlastní církvi jakožto náboženskému společenství, tak zůstávají mimo oblast státu (v protestantismu také neexistuje duchovenstvo, jež by bylo výlučným správcem církevního učení, protože v něm nejsou *laikové*). Tím že mravní zásady a státní pořádek vůbec přesahují do oblasti náboženství a jsou k němu nikoli jen ve vztahu, nýbrž v něm také mají být, dává na jedné straně tento vztah státu samému náboženské osvědčení; na druhé straně mu zůstává právo a forma sebevědomé, objektivní rozumnosti, právo ji uplatňovat a hájit ji proti tvrzením, jež pramení v *subjektivní* podobě pravdy, ať už by se obklopovala jakýmkoli *ujišťováním* a *autoritou*. Protože principem jeho formy jakožto obecna je bytostně myšlenka, tak se také stalo, že *z jeho strany vyšla svoboda myšlení a vědy* (a církev naopak upálila *Giordana Bruna*, donutila odprosit na kolenou *Galilea* kvůli *výkladu Koperníkova* slunečního systému atd.).* Na jeho straně má proto také

* Laplace, *Výklad systému světa* (Exposition du système du monde, Paris 1796), V. kniha, 4. kap. „Tím, že *Galilei* zveřejnil objevy (k nimž mu dopomohl teleskop, světelné fáze Venuše atd.), ukázal současně, že tyto objevy nezvratně dokazují pohyby Země. Avšak vylíčení tohoto pohybu bylo shromážděním kardinálů prohlášeno za kacířské, *Galilei*, jeho nejslavnější obhájce, byl pohnán před inkviziční soud a donucen ho odvolat, aby unikl těžkému žaláři. U muže ducha je vášeň pro pravdu jednou z nejsilnějších vášní. *Galilei*, svými pozorováními přesvědčen o pohybu Země, myslel dlouhou dobu na nové dílo, ve kterém si předsevzal rozvinout pro to všechny důkazy; ale aby se současně vyhnul pronásledování, jemuž by byl musel padnout za oběť, zvolil k tomu formu dialogů mezi třemi osobami. Je ovšem patrné, že převaha byla na straně obhájce Koperníkova systému; jelikož však Galilei mezi nimi nerozhodl a námitkám stoupenců Ptolemaia poskytl tolik váhy, kolik jen bylo možné, mohl odůvodněně očekávat, že nebude v požívání klidu, který si jeho stáří a jeho práce zasluhovaly, rušen. Ve svých sedmdesáti letech byl znovu postaven před inkviziční tribunál; ten ho dal uvěznit a požadoval od něho, aby podruhé odvolal své názory, pod hrozbou trestu určeného znovu odpadlým kacířům. Dali mu podepsat následující odříkací formuli: Já *Galilei*, který jsem se ve svých sedmdesáti letech osobně dostavil před soud, kleče na

věda své místo; neboť má stejný element formy jako stát, má účel *poznávání*, a sice myšlené *objektivní* pravdy a rozumnosti. Myslící poznávání sice může také z vědy upadnout do mínění a interesovaného rozumování, může se, tím, že se zaměří na mravní předměty a organizaci státu, dostat do rozporu s jejich zásadami, a to třeba také s týmiž pretencemi, jež si přisvojuje církev, na toto *mínění* jako na rozum a právo subjektivního sebevědomí být ve svém mínění a přesvědčení svobodným. Princip této subjektivity vědění byl zkoumán výše (par. 140 pozn.); sem patří jen poznámka, že na jedné straně může být stát *vůči mínění* — právě pokud je pouze míněním, nějakým subjektivním obsahem, a proto, ať se vypíná sebevýš, v sobě nemá žádnou opravdovou sílu a moc — nekonečně lhostejný, stejně jako malíři, kteří se na své paletě drží tří základních barev, vůči školské moudrosti o sedmi základních barvách. Na druhé straně ale proti tomuto *mínění* špatných zásad, protože takové mínění ze sebe činí všeobecné a skutečnost nahlodávající jsoucno, taktéž pokud by formalismus bezpodmínečné subjektivity chtěl vzít za svůj základ vědecké východisko a pokud by chtěl uspořádání výuky samotného státu povýšit a obrátit na pretenci církve vůči němu, má stát vzít v ochranu objektivní pravdu a zásady mravního života, tak jako má v celku proti církvi domáhající se neomezené a bezpodmínečné *autority* naopak uplatňovat formální právo sebevědomí na vlastní názor, přesvědčení a vůbec myšlení toho, co má platit za objektivní pravdu.

Můžeme se ještě zmínit o *jednotě státu a církve*, tedy o určení, jež

---

*

kolenou a dívaje se na svatá evangelia, kterých se dotýkám svýma rukama, odvolávám, proklínám a zatracuji s čistým srdcem a pravou vírou nesmyslnost, mylnost a kacířství učení a pohybu Země atd. Jaký to byl pohled, vidět důstojného starce, proslaveného dlouhým životem věnovaným jedině zkoumání přírody, jak proti svědectví svého vlastního svědomí na kolenou odvolává pravdu, kterou s přesvědčivostí dokázal. Rozsudek inkvizice ho odsoudil k doživotnímu žaláři. Rok nato byl na přímluvu velkovévody florentského osvobozen. — Zemřel 1642. Nad jeho ztrátou truchlila Evropa, která byla jeho pracemi osvícena a rozhořčena nad rozsudkem vyneseným nenáviděným tribunálem proti tak velikému muži."

se i v nové době často přetřásá a jež je prohlašováno za nejvyšší ideál. Jestliže jejich bytostná jednota je jednotou pravdy zásad a smýšlení, pak je stejně bytostné, aby touto jednotou dospěl *rozdíl*, který mají ve formě svého vědomí, k *zvláštní existenci*. V orientálním despotismu není ona tak často žádaná jednota církve a státu — ale tím stát není dán — sebevědomou, ducha jedině hodnou podobou v právu, svobodné mravnosti a organickém vývoji.

Aby dále stát jakožto *vědoucí se*, mravní skutečnost ducha dospěl k jsoucnu, je nutné jeho odlišení od formy autority a víry; toto odlišení vzniká ale jen tehdy, pokud církevní strana v sobě samé dospěje k odloučení; jen takto, nad *zvláštními* církvemi, získal stát *obecnost* myšlenky, princip své formy, a dovádí ji k existenci; abychom toto poznali, musíme vědět nejen, co je obecnost *o sobě*, nýbrž co je její *existence*. Proto je názor, že pro stát je nebo by bylo církevní odloučení neštěstím, do té míry mylný, že *jen díky němu* se mohl stát tím, co je jeho určením, sebevědomou rozumností a mravností. Rovněž je to to nejšťastnější, co se mohlo přihodit církvi pro její vlastní svobodu a myšlence pro její svobodu a rozumnost.

Dodatek

Stát je skutečný a jeho skutečnost spočívá v tom, že se zájem celku realizuje ve zvláštní účely. Skutečnost je vždy jednota obecnosti a zvláštnosti, rozloženost obecnosti ve zvláštnost, která se jeví jako samostatná, ačkoli je nesena a držena jen v celku. Pokud tato jednota neexistuje, není něco *skutečné*, třebaže bychom mohli *existenci* předpokládat. Špatný stát je takový, který pouze existuje; nemocné tělo také existuje, ale nemá pravou realitu. Ruka, která je useknutá, vypadá také ještě jako ruka a existuje, ale aniž by byla skutečnou; pravá skutečnost je nutnost: co je skutečné, je v sobě nutné. Nutnost spočívá v tom, aby se celek dirimoval v rozdíly pojmu a aby toto dirimované bylo pevnou a vytrvávající určeností, jež není strnule pevná, nýbrž se v rozkládání stále utváří. K dokonalému státu patří bytostně vědomí, myšlení; stát proto ví, co chce,

a ví to jako něco myšleného. Jelikož vědění má nyní své sídlo ve státě, má je *zde* také věda, a nikoli v církvi.

Přesto se v novějších dobách hovořilo mnoho o tom, že stát má vzcházet z náboženství. Stát je rozvinutý duch a staví své momenty do světla vědomí; tím, že to, co spočívá v ideji, vystupuje do předmětnosti, se stát jeví jako něco konečného a tak se stát ukazuje jako oblast světskosti, zatímco náboženství se představuje jako oblast nekonečnosti. Stát se tedy zdá být něčím podřízeným, a protože to, co je konečné, nemůže existovat pro sebe, míní se, že potřebuje bázi církve. Jakožto něco konečného prý nemá oprávnění a teprve náboženstvím se stává svatým a náležejícím nekonečnu. Avšak takový pohled na věc je pouze nanejvýš jednostranný. Stát je sice bytostně světský a konečný, má zvláštní účely a zvláštní moci, ale to, že je stát světský, je jen jedna stránka a jen pro bezduché vnímání je stát pouze konečný. Neboť stát má oživující duši a toto oduševňující je subjektivita, která je právě vytvářením rozdílů, ale na druhé straně udržováním v jednotě. V říši náboženství jsou také rozdíly a konečnosti. Říká se, že Bůh je trojjediný: jsou zde tedy tři určení, jejichž jednota je teprve duch. Chápe-li se proto božská přirozenost konkrétně, je tomu tak také jen prostřednictvím rozdílů. V říši boží se tedy vyskytují konečnosti stejně jako v oblasti světa; a že je světský duch, to znamená stát, pouze konečný, je jednostranný názor, neboť skutečnost není nic nerozumného. Špatný stát je zajité jen světský a konečný, ale rozumný stát je nekonečný v sobě.

Druhou věcí je to, že se říká, že stát si má brát své oprávnění z náboženství. Idea, jak je v náboženství, je duch v nitru mysli, avšak je to táž idea, která si dává světskost ve státě a která si ve vědění a chtění zjednává jsoucno a skutečnost. Řekne-li se nyní, že se stát musí zakládat na náboženství, může to znamenat, že má spočívat v rozumnosti a z ní pocházet. Tato věta však může být špatně pochopena tak, že lidé, jejichž duch je vázán nesvobodným náboženstvím, tím jsou nejvhodnější k poslušnosti. Křesťanské náboženství ale je náboženství svobody. Toto náboženství může ovšem zase dostat takový obrat, že se svobodné převrátí v nesvobodné, tím, že na něm ulpí pověra. Míní-li se nyní to, že individua

musí mít náboženství; aby mohl být jejich spoutaný duch ve státě o to víc potlačován, pak je to horší smysl oné věty; míní-li se, že lidé mají mít úctu před státem, před tímto celkem, jehož větvemi jsou, pak se to děje ovšem nejlépe filosofickým vhledem do jeho podstaty; při nedostatku tohoto vhledu však tam může dovést také náboženské smýšlení. Tak může stát potřebovat náboženství a víru. Bytostně však stát zůstává od náboženství odlišen tím, že to, co požaduje, má podobu právní povinnosti a že je lhostejné, v jakém duševním rozpoložení se vykonává. Pole náboženství je naproti tomu niternost, a tak jako by stát, kdyby požadoval náboženským způsobem, ohrožoval práva niternosti, tak se církev, která jedná jako stát a ukládá tresty, zvrhává v tyranské náboženství. Třetí rozdíl, jenž s tím souvisí, je, že obsah náboženství je a zůstává zahalený a půda, kde má své místo je tedy mysl, cit a představa. Na této půdě má vše formu subjektivity, stát se naproti tomu uskutečňuje a dává svým určením pevné jsoucno. Kdyby se nyní religiozita chtěla uplatnit ve státě tak, jako je zvyklá být na své půdě, zvrátila by organizaci státu, neboť ve státě mají rozdíly rozsah toho, co je vzájemně svrchované, kdežto v náboženství je všechno vztaženo k totalitě. Kdyby teď tato totalita chtěla uchopit všechny vztahy státu, byla by fanatismem; chtěla by v každém zvláštním mít celek a nemohla by toho dosáhnout jinak než zničením zvláštního, neboť fanatismus je jen to, že neponechává zvláštní rozdíly. Vyjádříme-li se tak, že „*zbožnému není dán žádný zákon*“, není to nic víc než výrok tohoto fanatismu. Neboť zbožnost, tam kde nastoupí na místo státu, nemůže snést to, co je určené a rozbíjí je. S tím rovněž souvisí to, nechává-li zbožnost rozhodovat svědomí, niternost, a není určována *důvody*. Tato niternost se nerozvíjí v důvody a neukládá si žádnou odpovědnost. Má-li tedy zbožnost platit za skutečnost státu, pak jsou zmařeny všechny zákony a zákonodárný je subjektivní cit. Tento cit může být pouhou libovůlí, a zda tomu tak je, se musí poznat jedině z jednání; ale pokud se stávají jednáními, přikázáními, nabývají formy zákonů, a to právě odporuje onomu subjektivnímu citu. Boha, jenž je předmětem tohoto citu, bychom také mohli učinit kritériem, ale bůh je všeobecná idea a v tomto citu to, co je neurčené, co ještě nedozrálo k tomu,

aby určovalo to, co je ve státě přítomné jako rozvinuté. Právě to, že je ve státě všechno pevné a zabezpečené, je hradba proti libovůli a pozitivnímu mínění. Náboženství jako takové nesmí tedy být vládnoucí.

§ 271

Politická ústava je *za prvé:* organizace státu a proces jeho organického života ve *vztahu k sobě samému*, v němž rozlišuje své momenty uvnitř sebe sama a rozvíjí je k *existenci*.

Za druhé je stát jakožto individualita vylučující jedno, které je tím v poměru k *druhým*, své odlišení obrací tedy *navenek* a podle tohoto určení klade své existující rozdíly uvnitř sebe sama v jejich *idealitě*.

Dodatek

Jako je iritabilita v živém organismu sama z jedné strany něčím vnitřním, něčím, co náleží organismu jako takovému, tak je také zde ohled navenek zaměřením na vniternost. Vniterný stát jako takový je civilní moc, zaměření navenek vojenská moc, jež však ve státě je určitou stránkou v něm samém. Rovnováha těchto dvou stránek je tím nejdůležitějším ve smýšlení státu. Někdy civilní moc zcela zaniká a zakládá se jen na vojenské moci, jako v době římských císařů a pretoriánů; jindy jako v moderních dobách vychází vojenská moc jen z moci civilní, jestliže například jsou všichni občané povinni sloužit ve zbrani.

I. Vnitřní ústava pro sebe

§ 272

Ústava je rozumná, pokud stát v sobě *rozlišuje* a určuje svou působnost *podle povahy pojmu*, a sice tak, že *každá* z těchto *mocí* je sama v sobě *totalitou* tím, že v ní působí a jsou obsaženy druhé momenty, a protože vyjadřují rozdíl pojmu, zůstávají zcela v jeho idealitě a tvoří jen *individuální* celek.

Poznámka

O ústavě stejně jako o samotném rozumu bylo v novějších dobách vedeno nekonečně mnoho planých řečí, a sice v Německu ty nejjalovější těmi, kdo si namlouvali, že nejlépe a dokonce s vyloučením všech ostatních a hlavně vlád chápou, co je ústava, a kdo se domnívali, že v tom mají nevyhnutelné oprávnění tím, že základem všech těchto jejich mělkostí mělo být náboženství a zbožnost. Není divu, jestliže tyto plané řeči měly za následek, že se rozumným mužům slova rozum, osvícenost, právo atd., stejně jako ústava a svoboda zhnusila, a že bychom se skoro měli stydět ještě jen hovořit o politické ústavě. Alespoň však lze od tohoto znechucení očekávat ten účinek, že se stane všeobecnějším přesvědčení, že filosofické *poznání* takových předmětů nemůže vzniknout z mudrování, z účelů, důvodů a užitečností, ještě mnohem méně ze stavu mysli, lásky a nadšení, nýbrž jedině z pojmu, a že ti, kdož pokládají to, co je božské, za nepochopitelné a poznání toho, co je pravdivé, za nicotný podnik, se musí zdržet soudů v této věci.

Jaké nezáživné řeči a jakou povznesenost ze své mysli a svého nadšení plodí, to obojí přinejmenším nemůže pretendovat na filosofickou pozornost.

Z kolujících představ je třeba, vzhledem k § 269, zmínit se o *nutném dělení mocí* státu, — nanejvýš důležitém určení, jež mohlo být právem, kdyby totiž bylo bráno ve svém pravém smyslu, považováno za záruku veřejné svobody, — představě, o které právě ti, kdo se domnívají, že hovoří z nadšení a lásky, nic nevědí a nic nechtějí vědět; neboť právě v něm leží moment *rozumné určenosti*. Princip dělení mocí totiž obsahuje bytostný moment *rozdílu*, *reálné* rozumnosti; ale jak to chápe abstraktní rozvažování, leží v něm jednak mylné určení *absolutní samostatnosti* mocí vůči sobě, jednak ta jednostrannost, že chápe jejich vzájemný vztah jako něco negativního, jako vzájemné *omezení*. V tomto nahlížení se stává nepřátelstvím, strachem před každou mocí, před tím, co každá plodí proti druhé jakožto proti nějakému zlu, s určením postavit se jí na odpor a způsobit těmito protiváhami všeobecnou rovnováhu, ale ne živou jednotu. Jen *sebeurčení* pojmu v sobě, ne